

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫ

ОН ЕКИНШИ ШАҚЫРЫҚ ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ

ЖОҚАРҒЫ СОВЕТИНИҢ ОН ЕКИНШИ СЕССИЯСЫНДА 1993-ЖЫЛ 9-АПРЕЛЬДЕ ҚАБЫЛ ЕТИЛГЕН

А Л Ғ Ы С Ө З

Қарақалпақстан Республикасының халқы,

адам хуқықларын хәм мәмлекетлик суверенитет принциплерин өзиниң
жақлайтуғынлығын салтанатлы түрде жәриялай отырып,

хәзирги хәм келешек әўладлар алдында жоқары жуўапкершиликти сезе отырып,

Қарақалпақстан мәмлекетлигин раўажландырыўдың тарийхый тәжирийбесине
сүйене отырып,

демократия хәм социаллық әдиллик идеяларына өзиниң садықлығын тастыйықлай
отырып,

халық аралық хуқықтың ғалаба тән алынған нормаларының артықмашлығын мойынлай
отырып,

республика пуқараларына ылайықлы турмысты тәмийинлеўге умтыла отырып,

адамгершиликли, демократиялық хуқықый мәмлекет дүзиўди ўазыйпа етип қоя отырып,

пуқаралық парахатшылықты хәм миллий келисимди тәмийинлеў мақсетинде,

өзиниң толық хуқықлы ўәкиллери арқалы Қарақалпақстан Республикасының усы
Конституциясын қабыл етеди.

БИРИНШИ ТАРАЎ ТИЙКАРҒЫ ПРИНЦИПЛЕР

I БАП МӘМЛЕКЕТЛИК СУВЕРЕНИТЕТ

1-статья. Қарақалпақстан — Ўзбекстан Республикасының қурамына киретуғын
суверенли демократиялық республика. Мәмлекеттиң «Қарақалпақстан Республикасы» хәм
«Қарақалпақстан» атамасы тең мәнили.

Ўзбекстан Республикасының хәм Қарақалпақстан Республикасының өз-ара
қатнасықлары Ўзбекстан Республикасы Конституциясы көлеминде Ўзбекстан Республикасы
менен Қарақалпақстан Республикасы арасында дүзилген шәртнамалар және келисимлер
арқалы тәртиплестириледи.

Қарақалпақстан Республикасы Ўзбекстан Республикасының қурамынан Қарақалпақстан
халқының ғалаба халықлық референдумы тийкарында шығыў хуқықына ийе.

2-статья. Мәмлекет халықтың ерк-ықрарын билдиреди, оның мәплерине хызмет етеди.
Мәмлекетлик уйымлар хәм лаўазымлы адамлар жәмийеттиң хәм пуқаралардың алдында
жуўапкерли.

3-статья. Қарақалпақстан Республикасы хәкимшилик аймақлық дүзилиси мәселелерин
өзинше шешеди, мәмлекетлик хәкимият хәм басқарыў уйымларының системасын
белгилейди, Ўзбекстан Республикасы сиясатына ўйлесимли сиясатты жүргизеди.

Қарақалпақстан Республикасының аймағына хәм шегараларына қол қатылмайды,
өзгертилиўи хәм бөлиниўи мүмкин емес.

4-статья. Қарақалпақ тили хәм өзбек тили Қарақалпақстан Республикасының
мәмлекетлик тили болып табылады.

Қарақалпақстан Республикасы өз аймағында жасаўшы миллетлердиң хәм халықлардың
тиллерине, үрп-әдетлерине хәм дәстүрлерине хұрмет пенен қараўды, олардың раўажланыўы
ушын жағдайлар дүзиўди тәмийинлейди.

5-статья. Қарақалпақстан Республикасы өзинің ызам арқалы тастыйықланатуғын мәмлекетлик ышанларына — байрағына, гербине, гимнине ийе.

6-статья. Қарақалпақстан Республикасының пайтахты Нөкис қаласы.

II БАП ХАЛЫҚ ХӘКИМИЯТЫ

7-статья. Халық мәмлекетлик хәкимияттың бирден-бир дәреги болып табылады.

Қарақалпақстан Республикасында мәмлекетлик хәкимият халықтың мәпи ушын Қарақалпақстан Республикасының Конституциясы арқалы және соның тийкарында қабыл етилген ызамлар арқалы тек буған үәкиллик берилген уйымлар тәрөпинен ғана әмелге асырылады.

Мәмлекетлик хәкимияттың үәкилликлерин өзлестирип алыў, Конституцияда нәзерде тутылмаған тәртипте хәкимият уйымларының жумысын иркиў ямаса тоқтатыў, хәкимияттың жаңа хәм параллель дүзиліслерин дәретиў Конституцияға қарсы хәрекетлер болып табылады, ол ызам бойынша жуўапкершиликке алып келеди.

8-статья. Қарақалпақстан аймағында жасаўшы Өзбекстан Республикасы пуқаралары Қарақалпақстан Республикасының пуқараларын құрайды.

9-статья. Жәмийетлик хәм мәмлекетлик турмыстың анағурлым әҳмийетли мәселелери халықтың додалаўына шығарылады, халықлық даўысқа (референдумға) қойылады. Референдумды өткеріў тәртіби ызам менен белгиленеди.

10-статья. Қарақалпақстан халқы атынан тек ғана ол сайлаған республиканың Жоқарғы Кеңеси хәрекет ете алады.

Жәмийеттиң хеш бир бөлеги, сиясий партия, жәмийетлик бирлеспе, хәрекет ямаса айырым адам Қарақалпақстан халқының атынан хәрекет ете алмайды.

11-статья. Қарақалпақстан Республикасының мәмлекетлик хәкимият системасы — хәкимияттың ызам шығарыўшы, атқарыўшы хәм суд хәкимиятларына бөлиниў принципине тийкарланады.

12-статья. Қарақалпақстан Республикасында жәмийетлик турмыс сиясий институтлардың, идеологиялардың хәм пикирлердің көп түрлилиги тийкарында раўажланады.

Хеш қандай идеология мәмлекетлик рәсмий идеология сыпатында белгилене алмайды.

13-статья. Қарақалпақстан Республикасында демократия улыўма адамгершилик принциплерине тийкарланады, буларға муўапық инсан, оның турмысы, еркинлиги, ар-намысы, қәдир-қымбаты хәм басқа да ажыралмас хуқықлары ең жоқары байлық болып табылады.

Демократиялық хуқықлар хәм еркинликлер Конституция хәм ызамлар менен қорғалады.

14-статья. Мәмлекет өзинің жумысын инсанның хәм жәмийеттиң абаданлығы мәплерин гөзлеп, социаллық әдиллик хәм ызамлылық принциплеринде құрады.

III БАП КОНСТИТУЦИЯНЫҢ ХӘМ ЫЗАМНЫҢ ÜСТИНЛИГИ

15-статья. Қарақалпақстан Республикасында Өзбекстан Республикасы менен Қарақалпақстан Республикасы Конституцияларының хәм ызамларының сөзсиз үстинлиги мойынланады.

Мәмлекет, оның уйымлары, лаўазымлы адамлар, жәмийетлик бирлеспелер, пуқаралар Конституцияға хәм ызамларға муўапық хәрекет етеди.

16-статья. Усы Конституциядағы режелердің бирде бирейи Қарақалпақстан Республикасының хуқықларына хәм мәплерине зәлел келетуғындай етип түсиндирилмейди.

Бир де ызам ямаса басқа да нормативлик хуқық акти Конституцияның нормаларына хәм принциплерине қайшы келиўи мүмкин емес.

IV БАП

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛЫҚ АРАЛЫҚ ХӘМ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТНАСЫҚЛАРЫ

17-статья. Қарақалпақстан Республикасының халық аралық илимий, мәдений хәм сыртқы экономикалық қатнасықлары Өзбекстан Республикасының хәм Қарақалпақстан Республикасының ызамларына муўапық әмелге асырылады.

ЕКИНШИ ТАРАЎ

АДАМНЫҢ ХӘМ ПУҚАРАНЫҢ ТИЙКАРҒЫ ХУҚЫҚЛАРЫ, ЕРКИНЛИКЛЕРИ ХӘМ МИННЕТЛЕРИ

V БАП

УЛЫЎМА РЕЖЕЛЕР

18-статья. Қарақалпақстан Республикасының барлық пуқаралары бирдей хуқықларға және еркинликлерге ийе болып, жынысының, расасының, миллетиниң, тилиниң, дининиң, социаллық шығысының, исенимлериниң, жеке хәм жәмийетлик аўхалының айырмашылығына қарамастан ызам алдында тең.

Жеңилликлер тек ызам менен белгилениўи мүмкин хәм социаллық әдиллик принциплерине сәйкес келиўи тийис.

19-статья. Қарақалпақстан Республикасының пуқарасы хәм мәмлекет өз-ара хуқықлар хәм өз-ара жуўапкершилик пенен байланысады. Пуқаралардың Конституцияда хәм ызамларда бекитилген хуқықлары менен еркинликлерине қол қатылмайды хәм судтың шешимисиз булардан айырыўға ямаса шеклеўге ҳеш кимниң ҳақысы жоқ.

20-статья. Пуқараның өз хуқықларын хәм еркинликлерин әмелге асырыўи басқа адамлардың, мәмлекеттиң хәм жәмийеттиң ызамлы мәплерин, еркинликлерин бузбаўи тийис.

VI БАП

ПУҚАРАЛЫҚ

21-статья. Өзбекстан Республикасында бирден-бир пуқаралықтың белгилениўине муўапық Қарақалпақстан Республикасының ҳәр бир пуқарасы Өзбекстан Республикасының пуқарасы болып табылады.

Пуқаралыққа ерисиў хәм оннан айырылып қалыў тийкарлары хәм тәртиби Өзбекстан Республикасының пуқаралық ҳаққындағы ызамы менен белгиленеди.

Қарақалпақстан Республикасының аймағында болып атырған сырт елли пуқараларға хәм пуқаралыққа ийе емес адамларға халық аралық хуқық нормаларына муўапық хуқықлар менен еркинликлер тәмийинленеди. Олар Қарақалпақстан Республикасының Конституциясында хәм ызамларында және Өзбекстан Республикасының халық аралық шәртамаларында белгиленген миннетлерди атқарады.

VII БАП

ЖЕКЕ ХУҚЫҚЛАР ХӘМ ЕРКИНЛИКЛЕР

22-статья. Жасаў хуқықы ҳәр бир адамның ажыралмас хуқықы болып табылады. Оған қол қатыў ең аўыр жынаят есапланады.

23-статья. Хәр бир адам еркинлик хәм жеке қол қатылмаслық хуқықына ийе. Ызамға тийкарланбай турып ҳеш ким қамаққа алынбайды ямаса қамақта сақланбайды.

24-статья. Жынаят ислеўде айыпланған ҳәр бир адам айыбы судта жәриялылық жолы менен қаралмағанша хәм ызамлы тәртипте анықланбағанша айыпсыз есапланады, онда оған өзин қорғаўи ушын мүмкиншиликлер жаратылады.

Хеш ким қыйнаўларға, күш жумсаўға, басқа да аяўсыз ҳәрекетке ямаса адамның ар-намысына тийетуғын қатнасықларға дуўшар етилиўи мүмкин емес.

Өзиниң келисимиз ҳеш ким медициналық ямаса илимий тәжирийбелерге тартылмайды.

25-статья. Хәр бир адам өзиниң ар-намысына хәм қәдир-қымбатына қол қатыўдан, өзиниң жеке турмысына араласыўдан қорғаныўға ҳақылы, өзиниң турақ жайына қол қатылмаслық хуқықына ийе.

Нызам менен нәзерде тутылған жағдайдан хәм тәртиптен басқа пайытларда ҳеш ким турақ жайға кириўге, онда тинтиў жүргизиўге ямаса көзден өткериўге, хат жазысыў хәм телефон арқалы сөйлесиў сырын бузыўға ҳақылы емес.

26-статья. Қарақалпақстан Республикасының пуқарасы Өзбекстан Республикасының пуқарасы болыў менен нызамда белгиленген шеклеўлерден тысқары жағдайларда Өзбекстан Республикасы аймағында еркин жүриўге, Өзбекстан Республикасына кириўге хәм оннан шығып кетиўге ҳақылы.

27-статья. Хәр бир адам ой-пикир, сөз хәм исеним еркинлигине ийе.

Хәр бир адам хәзирги конституциялық дүзимге қарсы бағдарланған хәм нызам менен нәзерде тутылған басқа да шеклеўлерден тысқары хәр қандай мәлимлемени излестириўге, алыўға хәм таратыўға ҳақылы.

Пикирлер хәм оларды билдириў еркинлиги мәмлекетлик ямаса басқа да купыялар бойынша нызам менен шеклениўи мүмкин.

28-статья. Қарақалпақстан Республикасының барлық мәмлекетлик уйымлары, жәмийетлик бирлеспелери хәм лаўазымлы шахслары пуқараларға олардың хуқықларына және мәплерине тийисли болған хўжжетлер, шешимлер хәм басқа да материаллар менен танысыў мүмкиншилигин тәмийинлеўге миннетли.

29-статья. Хәмме ушын хўждан еркинлигине кепиллик бериледи, хәр ким хәр қандай динге исениўге ямаса ҳеш қайсысына исенбеўге ҳақылы. Диний көз-қарасларды мәжбүрий түрде таңыўға жол қойылмайды.

VIII БАП СИЯСИЙ ХУҚЫҚЛАР

30-статья. Қарақалпақстан Республикасының пуқаралары жәмийеттиң хәм мәмлекеттиң ислерин басқарыўға тиккелей, сондай-ақ өзлериниң ўәкиллери арқалы қатнасыў хуқықына ийе. Бундай қатнасыў өзін-өзи басқарыў, референдумлар өткериў хәм мәмлекетлик уйымларды демократиялық түрде қәлиплестириў, сондай-ақ мәмлекетлик уйымлардың жумысы ўстинен жәмийетлик қадағалаўды раўажландырыў хәм жетилистириў арқалы әмелге асырылады.

Мәмлекетлик уйымлардың жумысы ўстинен жәмийетлик қадағалаўды раўажландырыў хәм жетилистириў арқалы әмелге асырылады.

31-статья. Пуқаралар өзлериниң жәмийетлик белсендилигин митинглер, жыйналыслар хәм демонстрациялар түринде Қарақалпақстан Республикасының нызамларына муўапық әмелге асырыў хуқықына ийе. Хәкимият уйымлары тек ғана қәўипсизлик себеплерге бола усы илажларды тоқтатыў ямаса олардың өткерилиўине тыйым салыў хуқықына ийе.

32-статья. Қарақалпақстан Республикасының пуқаралары кәсиплик аўқамларға, сиясий партияларға хәм басқа да жәмийетлик бирлеспелерге бирлесиў, ғалаба хәрекетлерге қатнасыў хуқықына ийе.

Сиясий партияларда, жәмийетлик бирлеспелерде, ғалаба хәрекетлерде, сондай-ақ хәкимияттың ўәкилликли уйымларында оппозициялық азшылықты қурайтуғын адамлардың хуқықларын, еркинликлерин хәм қәдир-қымбатын ҳеш ким кемсите алмайды.

33-статья. Хәр бир адам өз алдына, сондай-ақ басқа адамлар менен бирлесип, тийисли мәмлекетлик уйымларға, мәкемелерге ямаса халық ўәкиллерине арзалар бериў, усыныслар көрсетиў хәм шағымлар етиў хуқықына ийе.

Арзалар, усыныслар ямаса шағымлар нызам менен белгиленген тәртипте хәм мүддетлерде қарап шығылыўы тийис.

IX БАП ЭКОНОМИКАЛЫҚ ХӘМ СОЦИАЛЛЫҚ ХУҚЫҚЛАР

34-статья. Хәр бир адам меншик хуқықына ийе. Банк аманатларының сыр сақланыўына хәм мийраслылық хуқықына нызам менен кепиллик бериледи.

35-статья. Хәр бир адам мийнет етиў, жумысты еркин таңлап алыў, әдил мийнет жағдайларында ислеў хәм нызамда көрсетилген тәртипте жумыссызлықтан қорғаныў хуқықына ийе.

Судтың ҳукими менен тайынланған жазаны өтеў тәртибинен ямаса ыызамда көрсетилген тәртиптен басқа жағдайларда мәжбүрий мийнет қадаған етиледи.

36-статья. Жалланып ислеўши адамлар ҳақы төленетуғын дем алыс ҳуқықына ийе болады. Жумыс ўақтының, ҳақы төленетуғын мийнет дем алысының мүддети ыызам менен белгиленеди.

37-статья. Хәр бир адам қартайғанда, мийнет етиў уқыбынан айырылғанда, сондай-ақ асыраўшысынан айырылғанда ҳәм ыызам менен нәзерде тутылған басқа да жағдайларда социаллық жақтан тәмийинлениў ҳуқықына ийе.

Пенсиялар, напакалар, социаллық жәрдемнің басқа да түрлери рәсмий түрде белгиленген күнелтиў зәрүрлигиниң ең кем муғдарынан аз болыўы мүмкин емес.

38-статья. Хәр бир адам қәнигели медициналық хызметтен пайдаланыў ҳуқықына ийе.

39-статья. Хәр бир адам билим алыў ҳуқықына ийе. Бийпул улыўма билим алыўға мәмлекет тәрeпинен кепиллик бериледи. Мектеп иси мәмлекеттиң бақлаўында болады.

40-статья. Хәр бир адамға илимий ҳәм техникалық дәретиўшилик еркинлиги, мәденияттың жетискенликлеринен пайдаланыў ҳуқықына кепиллик бериледи.

Мәмлекет жәмийеттиң мәдений, илимий ҳәм техникалық раўажланыўына ғамхорлық етеди.

Х БАП

ИНСАН ХУҚЫҚЛАРЫНЫҢ ХӘМ ЕРКИНЛИКЛЕРИНИҢ КЕПИЛЛИКЛЕРИ

41-статья. Мәмлекет пуқаралардың Конституция ҳәм ыызамлар менен бекитилген ҳуқықларын және еркинликлерин тәмийинлейди.

42-статья. Хәр бир инсанға өзиниң ҳуқықлары менен еркинликлерин суд арқалы қорғаў, мәмлекетлик уйымлардың, лаўазымлы шахслардың, жәмийетлик бирлеспелердиң ыызамсыз ҳәрекетлери жөнинде судқа шағым етиў ҳуқықына кепиллик бериледи.

43-статья. Жас өспиримлердиң, мийнетке жарамсыз ҳәм жалғыз баслы қартайған адамлардың ҳуқықлары мәмлекет тәрeпинен қорғалады.

44-статья. Хаял-қызлар ҳәм ер адамлар теңдей ҳуқықларға ийе.

ХІ БАП

ПУҚАРАЛАРДЫҢ МИННЕТЛЕРИ

45-статья. Барлық пуқаралар өзлерине Конституцияда бекитилген миннетлерди атқарады.

46-статья. Пуқаралар Конституцияны ҳәм ыызамларды сақлаўға, басқа адамлардың ҳуқықларын, еркинликлерин, ар-намысын ҳәм қәдир-қымбатын ҳүрметлеўге миннетли.

47-статья. Пуқаралар Қарақалпақстан халқының тарийхый, руўхый ҳәм мәдений мийрасларын сақлаўға миннетли.

Мәденият естеликлери мәмлекет тәрeпинен қорғалады.

48-статья. Пуқаралар қоршап турған тәбийий орталыққа итиятлы қатнас жасаўға миннетли.

49-статья. Пуқаралар ыызам менен белгиленген салықларды ҳәм жергиликли жыйымларды төлеўге миннетли.

50-статья. Өзбекстан Республикасын ҳәм Қарақалпақстан Республикасын қорғаў — Қарақалпақстан Республикасының хәр бир пуқарасының миннети. Пуқаралар ыызамда белгиленген тәртипте әскерий ямаса альтернативалы хызметти өтеўге миннетли.

ҮШИНШИ ТАРАҰ ЖӘМИЙЕТ ХӘМ ШАХС

ХІІ БАП

ЖӘМИЙЕТТИҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ

51-статья. Базар қатнасықларын раўажландырыўға бағдарланған Қарақалпақстан экономикасының тийкарын меншиктиң хәр қыйлы түрлери қурайды. Мәмлекет тутыныўшы ҳуқықларының артықмашлығын есапқа алып, экономикалық хызметке, исбилерменликке,